

Joanna Dynowska, Anna Łapińska

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

KOSZTY I DOCHODOWOŚĆ ROLNICZYCH GOSPODARSTW TOWAROWYCH

COSTS AND INCOMES OF AGRICULTURE ENTERPRISES

Słowa kluczowe: gospodarstwo rolne, koszty działalności gospodarczej, dochód rolniczy

Key words: agriculture enterprise, costs, income, Farm Accountancy Data Network

Synopsis. Przedstawiono sytuację ekonomiczną reprezentatywnej części gospodarstw rolnych uczestniczących w Polskim FADN, po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej. Badania obejmują analizę ponoszonych kosztów i osiąganych dochodów przez gospodarstwa w latach 2006-2008. Otrzymane wyniki wykazały, że wszystkie obliczone kategorie kosztów z roku na rok wzrastały. Uzyskana natomiast wartość produkcji wahała się, nie dotrzymując tempa wzrostu ponoszonym kosztom. Wobec powyższego osiągnięte przez gospodarstwa dochody nie dorównywały wynagrodzeniom netto w gospodarce narodowej.

Wstęp

W Unii Europejskiej rolnictwo należy do głównych obszarów wspólnej polityki gospodarczej. W ramach polityki rolnej prowadzi się działania na rzecz: zbliżenia poziomu dochodów rolników do innych działów gospodarki, stabilizacji rynków zbytu, zagwarantowania bezpieczeństwa dostaw, regulacji poziomu zatrudnienia w rolnictwie, koordynacji szkolenia zawodowego i badań naukowych, upowszechniania wiedzy rolniczej i promocji spożycia wybranych produktów.

Koszt Wspólnej Polityki Rolnej obejmuje 42,6% całego budżetu Unii Europejskiej. Również przeważająca część ustawodawstwa Wspólnoty Europejskiej dotyczy rolnictwa, w zakresie którego znajdują się m.in.: zmniejszenie nadwyżek produkcji rolnej, obniżenie cen detalicznych i zapewnienie pomocy materialnej najsłabszym ekonomicznie rolnikom.

Unia Europejska w ostatnich latach zmienia formuły oddziaływania na rolnictwo, przechodząc od dotowania wielkości produkcji rolnej, na rzecz jej jakości, kształtowania środowiska lub krajobrazu. Ponadto, znaczny odsetek jej finansowania (25% w 2008 r.) przeznaczony jest na rozwój obszarów wiejskich i środowisko naturalne.

Zapewnienie bieżącej opłacalności i dochodowości rolnictwa, a więc warunki produkcji i zbytu (ceny, kwoty i dopłaty) są nie tylko negocjowane z rolnikami, ale znane z góry na 6-7 lat.

Celem Wspólnej Polityki Rolnej, obejmującej rolnictwo i handel produktami rolnymi, jest przede wszystkim zapewnienie odpowiedniego poziomu życia społeczności wiejskiej, a gospodarstwom rolnym godziwej dochodowości, porównywalnej z działalnością pozarolniczą.

Celem artykułu jest przedstawienie wysokości ponoszonych kosztów i uzyskanego dochodu w gospodarstwach rolnych zgrupowanych według wielkości ekonomicznej, uczestniczących w polskim FADN. W badaniach uwzględniono wpływ dopłat krajowych i z UE na dochodowość gospodarstw.

FADN jako źródło danych do określenia sytuacji ekonomicznej w gospodarstwach rolnych

Dla przeprowadzenia oceny wyników działalności gospodarstwa rolniczego i jego kondycji finansowej niezbędne jest posiadanie odpowiednich danych, od jakości których zależy adekwatność analizy oraz trafność podejmowanych decyzji. Powszechnie uznaje się, że w gospodarstwach, w których wymiana ma charakter rynkowy (w gospodarstwach towarowych), najbardziej odpowiednią metodą pozyskiwania tego rodzaju danych jest rachunkowość.

W zależności od potrzeb, forma i zakres rachunkowości może być różny. Dopuszczalna dowolność i różnorodność formatów nie jest korzystna w przypadku, gdy dane rachunkowości mają być wykorzystane dla obrazowania sytuacji grup gospodarstw rolniczych. Szczególnie duże znaczenie przypisuje się funkcji informacyjnej rachunkowości rolnej w warunkach gospodarki rynkowej.

Tabela 1. Najważniejsze charakterystyki gospodarstw rolnych w badaniach FADN

Wyszczególnienie	Lata		
	2006	2007	2008
Liczba gospodarstw uczestniczących w FADN	11 939	12 178	12 477
Przeciętna wielkość ekonomiczna w ESU	10,1	9,5	9,6
Przeciętna powierzchnia użytków rolnych [ha]	17,8	16,8	17,7
Czas pracy własnej w gospodarstwie [h]	3 378	3 297	3 321
Nakłady pracy własnej w przeliczeniu na pełnozatrudnionego rocznie w gospodarstwie	1,536	1,499	1,510

Źródło: opracowanie własne na podstawie Goraj i in. 2007-2009.

Zebrane w ramach FADN dane pozwalają zobrazować aktualną sytuację gospodarstw rolnych i dokonać oceny ekonomicznej rolnictwa w kraju i w Unii Europejskiej.

W artykule wykorzystano wyniki standardowe, uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN. Najważniejsze charakterystyki tych gospodarstw przedstawiono w tabeli 1.

Koszty stanowią punkt wyjścia w myśleniu ekonomicznym każdej jednostki gospodarczej. Są kategorią obiektywną, tworzącą się przy realizacji działalności. Koszty podmiotu definiowane są jako pieniężne zużycie dóbr oraz środki finansowe zaangażowane w wytwarzanie nowych produktów i realizację celu rzeczowego jednostki. Rachunek kosztów jest to system, dostarczający informacji o kosztach, przychodach i wynikach jednostki gospodarczej.

Celem rachunku kosztów w rolnictwie jest dostarczenie informacji decydującym do oceny sytuacji w tym dziale gospodarki, podejmowaniu efektywniejszych decyzji gospodarczych i kontroli ich wykonania. Wiedza na temat kosztów wspomaga rolników w zarządzaniu gospodarstwem.

Dochód, najbardziej ogólnie określany jest jako wytworzona nowa wartość. W działalności gospodarczej dochodem nazywana jest nadwyżka wartości produkcji nad kosztami jej wytworzenia. W zależności od zakresu ujęcia kosztów własnych gospodarstwa, wyróżnia się kilka różnych jego kategorii.

Dochód rolniczy stanowi różnicę pomiędzy wartością produkcji wytworzonej gospodarstwie w danym roku a wysokością kosztów poniesionych na jej wytworzenie. Dochód rolniczy stanowi opłatę uzyskiwaną z tytułu pracy wykonywanej w gospodarstwie przez rolnika i jego rodzinę, a także z tytułu posiadania środków produkcji (ziemi i kapitału).

Według metodologii UE stosowanej w FADN sposób obliczania poszczególnych kategorii dochodu dla rolniczych działalności produkcyjnych przedstawia się następująco:

- Wartość produkcji
- koszty bezpośrednie
- = nadwyżka bezpośrednia bez dopłat
- koszty pośrednie rzeczywiste (z wyłączeniem kosztu czynników zewnętrznych)
- = wartość dodana brutto z działalności
- koszty pośrednie szacunkowe-amortyzacja
- = wartość dodana netto z działalności
- koszt czynników zewnętrznych
- = dochód z działalności bez dopłat
- + dopłaty
- = dochód z działalności

Każda z tych miar opisuje finansowy wynik działalności gospodarstwa, tzn. przychody pomniejszone o różne grupy kosztów. Są to więc miary zbliżone do zysku przedsiębiorstwa z działalności gospodarczej pozarolniczej [Skarżyńska i in. 2006].

Do chwili obecnej prywatny sektor rolnictwa nie jest formalnie zobligowany do prowadzenia jakiegokolwiek sprawozdawczości opisującej gospodarstwa rolne, za wyjątkiem gospodarstwa prowadzonego przez osoby prawne. Natomiast dla celów Unii Europejskiej wszystkie wchodzące do niej kraje mają prowadzić takie reprezentatywne badania określane jako FADN.

FADN (ang. *Farm Accountancy Data Network*) – Sieć Danych Księgowych Gospodarstw Rolnych, jest jednym z narzędzi, które pomagają w programowaniu i realizacji zadań wspólnej polityki rolnej UE. Rachunkowość ta służy corocznemu określeniu dochodów i analizie działalności gospodarstw rolnych funkcjonujących na terenie UE.

Wyniki badań

Gospodarstwo rolne, jak każda jednostka nastawiona na osiągnięcie dodatniego wyniku, stara się realizować ekonomiczną zasadę racjonalnego gospodarowania, czyli maksymalizowanie efektów przy danych nakładach czynników produkcji lub minimalizowanie nakładów przy założonych efektach. Zasadę tę jest trudniej realizować w gospodarstwie rolnym niż w innej działalności produkcyjnej, głównie ze względu na to, że trudno oszacować przyszłe finansowe jak i ilościowe efekty produkcji rolniczej. Jest to związane z dużym wpływem warunków pogodowych na wielkość produkcji roślinnej oraz dużą zmiennością cen rynkowych na produkty rolne, która ma silny wpływ na opłacalność produkcji rolniczej. Właśnie ryzyko cenowe jest najbardziej powszechne na rynku rolnym. Wynika ono z nieprzewidywalności przyszłych ruchów cenowych, a w szczególności z niekorzystnej zmiany cen produktów na rynku. Wobec tego ryzyka rolnicy są bezsilni. Niekorzystne zmiany cen destabilizują produkcję i przyczyniają się do braku harmonijnego rozwoju gospodarstw [Jerzak 2009].

Analizując ponoszone koszty w gospodarstwach rolnych według wielkości ekonomicznej w trzyletnim okresie (tab. 2), należy zauważyć, że w dwóch pierwszych latach korzystniejszych dla rolnictwa, koszty działalności gospodarczej bez uwzględniania własnej siły roboczej wzrosły w niewielkim stopniu, zaledwie o niewiele ponad 3%. W tym okresie wystąpiły korzystne ceny na produkty rolne, o czym świadczą wskaźniki relacji cen (nożyce cen) produktów sprzedawanych do cen produktów i usług zakupywanych odpowiednio 102 i 107,7%. Po tak korzystnych latach rolnicy mogli znacznie więcej zainwestować w działalność produkcyjną w 2008 r. W porównaniu do poprzedniego roku koszty wzrosły o 12,4%. Ponadto, przeciętny wzrost cen towarów i usług zakupionych przez gospodarstwa rolne na cele bieżącej produkcji rolnej, był znacznie wyższy, niż ceny produktów rolnych sprzedawanych przez gospodarstwa, o czym świadczy wskaźnik relacji cen wynoszący zaledwie 91%. Natomiast struktura ponoszonych kosztów we wszystkich latach badań jest zróżnicowana w niewielkim zakresie. Koszty bezpośrednie wahały się od 51,2 do 53,5%.

Wśród kosztów pośrednich najwyższy odsetek stanowiły koszty ogólnogospodarcze – od 22,1 do 23,4%. Na zbliżonym poziomie kształtowały się koszty amortyzacji (17,3-18,5%). Najniższą pozycję stanowiły koszty czynników zewnętrznych, które systematycznie się zwiększały od 6,9 do 8,2%. Koszty działalności gospodarczej bez własnej siły roboczej w pierwszym roku badań, w przeliczeniu na 1 ha UR, wynosiły 3 976 zł i wzrastały w kolejnych badanych latach odpowiednio o 9,2% w 2007 roku i o 6,7% w 2008 roku (tab. 2).

Podstawowym celem Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej jest przede wszystkim zapewnienie rolnikom, prowadzącym gospodarstwo godziwego dochodu, porównywalnego z przeciętnymi zarobkami w gospodarce narodowej. Jak więc na przestrzeni tych trzech lat kształtuje się dochodowość w grupie gospodarstw o znacznej sile ekonomicznej (9,5-10,1 ESU) i dwukrotnie większej powierzchni użytków rolnych niż przeciętne gospodarstwo w Polsce. Wszystkie katego-

Tabela 2. Struktura i dynamika kosztów przypadających na jedno gospodarstwo

Koszty	Koszty w gospodarstwie w latach								
	2006		2007			2008			
	wartość [zł]	struktura [%]	wartość [zł]	struktura [%]	dynamika [%]	wartość [zł]	struktura [%]	dynamika [%]	
Bezpośrednie	36 224	51,2	39 047	53,5	107,8	42 698	52,0	109,3	
Ogólnogospo-darcze (bez czynników zewnątrz.)	16 532	23,4	16 138	22,1	97,6	18 133	22,1	112,4	
Szacunkowe (amortyzacja)	13 110	18,5	12 592	17,3	96,1	14 480	17,7	114,99	
Czynników zewnątrz.	4913	6,9	5187	7,1	105,6	6708	8,2	129,3	
Razem koszty działalno-ści gospodarczej (bez własnej siły roboczej)	70 779	100	72 965	100	103,1	82 010	100	112,4	
Działalności gospodarczej na 1ha UR	3976	-	4343	-	109,2	4633	-	106,7	
Wskaźniki relacji cen (nożyce cen)	102,0		107,7			91,0			

Źródło: opracowanie własne na podstawie Goraj i in. 2007-2009, Rolnictwo w 2008... 2009.

Tabela 3. Podstawowe kategorie dochodowe w badanych gospodarstwach

Koszty	Lata					
	2006		2007		2008	
	[zł]	[zł]	wskaźnik zmian [%]	[zł]	wskaźnik zmian [%]	
Wartość produkcji	87 865	93 557	106,5	91 059	97,3	
Koszty bezpośrednie	36 224	39 047	107,8	42 689	109,3	
Nadwyżka bezpośrednia	51 641	54 510	105,6	48 370	88,7	
Koszty ogólnogospodarcze	16 532	16 138	97,6	18 133	112,4	
Wartość dodana brutto	35 109	38 372	109,3	30 237	78,8	
Amortyzacja	13 110	12 592	96,0	14 480	115,0	
Wartość dodana netto	21 999	25 780	117,2	15 757	61,1	
Koszt czynników zewnętrznych	4 913	5 187	105,6	6 708	129,3	
Dochód z gospodarstwa bez dopłat	17 086	20 593	120,5	9 049	43,9	
Dopłaty	11 928	9 862	82,7	15 547	157,7	
Dochód z gospodarstwa z dopłatami	29 014	30 455	105,0	24 596	80,7	
Udział dopłat w dochodzie gospodarstwa [%]	41,11	32,38	78,8	63,21	195,2	

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Goraj i in. 2007-2009.

Tabela 4. Wskaźniki dochodowości rolniczej wynikające z badań FADN w porównaniu z przeciętnym wynagrodzeniem netto w gospodarce narodowej

Wyszczególnienie	Wskaźniki [zł] w latach		
	2006	2007	2008
Dochód z działalności rolniczej bez dopłat na 1 ha UR	959,89	1 225,77	511,24
Dochód z działalności rolniczej z dopłatami na 1 ha UR	1 630,00	1 812,80	1 389,61
Dochód z działalności rolniczej bez dopłat w przeliczeniu na 1h pracy	5,06	6,25	2,75
Dochód z działalności rolniczej z dopłatami na 1 h pracy	8,59	9,24	7,41
Dochód z działalności rolniczej bez dopłat w przeliczeniu na 1 pełnozatrudnionego	11 123,70	13 737,83	5 992,72
Dochód z działalności rolniczej z dopłatami w przeliczeniu na 1 pełnozatrudnionego	18 889,32	20 316,88	16 288,74
Przeciętne wynagrodzenie netto w gospodarce narodowej na 1 zatrudnionego	19 840,00	21 570,00	23 330,00
Przeciętne wynagrodzenie netto w gospodarce narodowej na 1 h pracy	9,02	9,81	10,61

Źródło: opracowanie własne na podstawie Goraj i in. 2007-2009, Rolnictwo w 2008... 2009.

rie dochodowe przedstawione w tabeli 3 były najwyższe w 2007 roku, w którym zanotowano jednocześnie najkorzystniejsze uwarunkowania rynkowe. Przeciętny wzrost cen produktów rolnych w tym roku przekraczał dynamikę cen towarów i usług zakupywanych przez gospodarstwa, na cele bieżącej działalności, o czym świadczy korzystny dla rolnictwa wskaźnik cen.

Najbardziej niekorzystnym rokiem dla rolnictwa pod względem dochodowości był rok 2008. Przy bardzo niekorzystnych dla rolnictwa relacjach cen, wartość produkcji wyceniono na niższym poziomie i była niższa o prawie 3% niż w 2008 r.. Równocześnie koszty bezpośrednie wzrosły w 2008 roku o 9,3%, koszty ogólnogospodarcze wzrosły jeszcze więcej, bo o 12,4%. Koszty działalności gospodarczej łącznie wzrosły także o taki sam odsetek. Przy zmniejszeniu wartości produkcji i znacznym zwiększeniu kosztów ich uzyskania, wszystkie kategorie dochodowe były znacząco niższe, w porównaniu do obu wcześniejszych lat badań. Rozpoczynając od nadwyżki bezpośredniej, która była już niższa w 2008 roku o prawie 12%, pozostałe kategorie dochodowe zmniejszyły się jeszcze bardziej. Wartość dodana brutto zmniejszyła się w porównaniu do 2007 r. roku o przeszło 20%. Po uwzględnieniu czynników zewnętrznych, które wzrosły o prawie 30%, dochód rolniczy z własnego gospodarstwa obniżył się w porównaniu do 2007 roku prawie o 60% (tab. 3).

Sytuację dochodową poprawiły w tym przypadku dopłaty do rolnictwa w gospodarstwach. Dopłaty do tych gospodarstw w 2008 roku wzrosły o prawie 60% w stosunku do poprzedniego roku. Uzyskane dopłaty spowodowały, że dochód z gospodarstwa w 2008 roku zmniejszył się prawie o 20%. Przedstawione dane pochodzące z unifikowanej,

prowadzonej dla wszystkich krajów Unii Europejskiej rachunkowości są bardzo niepokojące, gdyż dopłaty do gospodarstw rolnych w 2008 roku były 1,7 razy wyższe niż dochód z prowadzonej działalności rolniczej. Udział dopłat w dochodzie gospodarstwa stanowił aż 63,21%.

Uzyskiwany w gospodarstwach dochód rolniczy powinien zapewnić godziwą opłatę za pracę osobom tam pracującym, wobec tego dokonano przeliczenia jego wartości na 1 godzinę pracy i porównano do wynagrodzenia netto w gospodarce narodowej. Wyliczone wskaźniki wykazały, że najkorzystniejsza sytuacja wystąpiła w dwóch pierwszych analizowanych latach. Dochód z działalności rolniczej z dopłatami, w przeliczeniu na 1 godzinę pracy, był bardzo zbliżony do opłaty 1 godziny pracy w gospodarce narodowej. W 2008 roku opłata pracy ukształtowała się na poziomie 8,59 zł w rolnictwie i 9,02 zł w gospodarce narodowej. Odpowiednie wielkości w 2009 roku wynosiły 9,24 i 9,81 zł/h. W ostatnim roku analizowanych badań ta różnica na niekorzyść rolnictwa była jeszcze większa i wynosiła odpowiednio: 7,41 i 10,61 zł/h. Natomiast dochód rolniczy z gospodarstwa bez dopłat porównany z wynagrodzeniem netto w gospodarce narodowej w rolnictwie pod tym względem przedstawia się jeszcze mniej korzystnie (tab. 4).

Podsumowanie

O efektywności każdej działalności gospodarczej, w tym także rolniczej, świadczy relacja między wartością wytworzonej produkcji a wartością kosztów poniesionych na jej wytworzenie. Otrzymane wyniki z przeprowadzonej analizy reprezentatywnej grupy gospodarstw rolnych w latach 2006-2008 wykazały, że wszystkie obliczone kategorie kosztów z roku na rok wzrastały. Uzyskana natomiast wartość produkcji wahała się, nie dotrzymując tempa ponoszonym kosztom. Wobec powyższego osiągnięte przez gospodarstwa dochody nie dorównywały wynagrodzeniom netto w gospodarce narodowej. Wprawdzie uzyskiwane dopłaty do gospodarstwa znacznie łagodziły tę sytuację, to jednak wyjątkowo niekorzystne relacje cen produktów rolnych do cen towarów i usług zakupywanych przez gospodarstwa rolne w 2008 r., wpłynęły na zmniejszenie wszystkich kategorii dochodowych osiągniętych w tym roku.

Literatura

- Go raj L., Mańko S., Osuch D., Płonka A.** 2007, 2008, 2009: Wyniki standardowe uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN. IERiGŻ-PIB, Warszawa.
- Jerzak M.** 2009: Zarządzanie ryzykiem cenowym jako czynnik poprawy konkurencyjności gospodarstw rolnych w warunkach liberalizacji wspólnej polityki rolnej UE. *Zag. Ekon. Rol.*, nr 2.
- Rolnictwo w 2008 roku 2009: GUS. Departament Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej. Warszawa.
- Skarżyńska A., Augustyńska-Grzymek I., Cholewa M., Ziętek L., Dziwulski M.** 2008: Koszty jednostkowe i dochody wybranych produktów w 2006 roku – wyniki badań w systemie agrokoszty. *Zag. Ekon. Roln.*, nr 2.

Summary

The paper presents an economic situation of chosen representative agriculture enterprises that took part in Polish FADN after Poland accessed EU. The research includes the analysis of costs and incomes of farms in years 2006-2008. The results indicate that all calculated categories of costs were gradually increasing, whereas the value of production did not catch up with the rate of costs growth. Thus, the income gained by agriculture enterprises was lower compared to net income in national economy.

Adres do korespondencji:

dr hab. Anna Łapińska, prof. UWM
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Katedra Agrotechnologii i Zarządzania Produkcją Roślinną
ul. Czapowskiego 8
10-957 Olsztyn
tel. (89) 523 38 19
e-mail: ann@uwm.edu.pl

dr Joanna Dynowska
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Katedra Rachunkowości
ul. Czapowskiego 4
10-957 Olsztyn
tel. (89) 523 45 08
e-mail: joannan@uwm.edu.pl